

БОЖИДАР ШЕКУЛАРАЦ

ДВИЈЕ ПОВЕЉЕ У АРХИВУ МАНАСТИРА СВЕТОГ НИКОЛЕ ВРАЊИНСКОГ

Тле Црне Горе је ризница откривених и неоткривених споменика средњовјековне културе и умјетности. Дужност је свих нас да им обезбиједимо оно мјесто које им припада у историји, култури и науци једног народа, да употпунимо празнине и недоречености у научној литератури о многим нашим писаним изворима, да њихове вриједности учинимо приступачним људима свог народа и свијета. Одолијевали су они зубу времена, многим најездама, политичким катаклизмама, не дозволивши да се угасе и изгубе своје вриједности. За дукљанско раздобље сачувало их се веома мало, док их је у доба Немањића — када о постојању посебне Зетске владалачке канцеларије са очевидношћу говори 54. глава Дубровачког статута од 1272. године — знатно више, било да су се очували фрагментарно или у цјелини. Од свих манастирских повеља, без којих манастир није могао постати, сачуван је само један архив, светог Николе врањинског. Баш зато што је једини сачувани црквени архив на територији Црне Горе, који садржи серију од 19 аката почев од оснивачке повеље Св. Саве до повеље посљедњег владара Ивана Црнојевића, очевидна је изузетна научна важност ових Врањинских повеља, како за средњовјековну историју Црне Горе у специјалним условима њеног политичког живота, тако и за проучавање црногорске културе, језика и писмености.

Из ових писаних докумената сазнајемо о типовима славенских писма и њихових деривација у Зети — Црној Гори, чиме се истиче чињеница њихове симбиозе у различитим историјским периодима, те узајамни утицаји који су неизбјежни у економској, културној и општедруштвеној комуникацији.

У вези с правописом и графицијом у овим писаним документима срећемо, напоредо са калиграфским, тзв. „уставним” писмом, и некалиграфско („дословно”) писмо, па и канцеларијски брзопис.

При раду са овим споменицима јављају се тешкоће при датирању и локацији, редосљеду и доказивању њихове аутентичности, поготову

што и данас постоје размимоилажења у литератури. Због тога је потребно да се најприје осврнемо на нове непознате изворе, досад необрађиване.

Комплекс Врањинских повеља манастиру Св. Николе на отоку Врањини у Скадарском језеру, оспораваних и критикованих, одавно је чекао ревизију. Потреба исцрпне, темељите ревизије Врањинских повеља посебно се појачава чињеницом што су скоро све пропале за вријеме првог свјетског рата: иструнуле су у земљи гдје су биле закопане у страху пред аустријским окупатором, те морамо да будемо захвални Цетињском музеју који је успио да сачува неколико јадних, трулих одерака с траговима владалачких потписа, који свједоче о некадашњем постојању оригинала. Проблем је ванредно занимљив, а за црногорску историју и важан, утолико прије што су ове повеље биле своједобно жртва хиперкритике Ил. Руварца.

У овом раду су дата и два досад необјављивана текста повеља: а) младог краља Стефана Дечанског о поклону села Трнова, и б) Балше III о поклону гувна соли манастиру Морачнику у Крајини.

ПОВЕЉА МЛАДОГ КРАЉА СТЕФАНА III ДЕЧАНСКОГ О ПОКЛОНУ СЕЛА ТРНОВА

О овој повељи директно говори архимандрит Ниђифор Дучић под бр. 4: „Крисовуља краља Стевана, ваља да, Дечанскога, као што у њој између осталог стоји . . .” и азъ гръшнии Стѣфанъ по милости божијви краљь млади въсѣхъ сръвскихъ и поморскихъ земль“ којом потврђује Врањини село Трново, сада у Ријечкој нахији. У потпису је додано још и ово: сѧ коголь сьмодрѣжацѧ. Ни у овој нема године, кад је писана”¹.

Повеља с тим потписом чува се у Цетињском музеју, под бр. 8, са ознаком „Стефан краљ селу Трнову даје хрисовуљу”. Писана је на пергамени 25 × 43,5 cm. Текст садржи 36 редова, писаних уставним писмом са облицима и правописом прве трећине четрнаестог стољећа. И ова је повеља врло оштећена: потпуно је отпао горњи лијеви угао са девет редака, а велики комад са истим бројем редака и на десној половини горњег дијела; ова рупа прелази у дугачки изгубљени дио на десној страни од деветог до тридесет првог реда, са приближно 10 слова по ширини. И у доњој трећини акта велика је рупа баш у средини, по линији вертикалног прегипа. Ова рупа захвата и у потпису средњи дио од ријечи — *млади*. Мاستило је изблиједјело, особито у десној половини акта гдје је текст уопште нечитљив, али у појединим дјеловима је касније појачаван црним мастилом. Срећа је да се на лијевој страни налази помен села Трнова са појединим правним детаљима, који допуштају идентификацију овог документа са исправом коју је кратко описао Дучић под бројем 4.

Успјело је да одредимо ова мјеста:

¹ Н. Дучић, *Врањина у Зетји и хрисовуље на Цетиње*, ГСУД, XXVII, Београд 1870, стр. 188.

- У 1. реду ... $\text{цѣх} \dots \text{о. н.} \dots$
 У 2. „ ... $\text{ши и вс} \dots$
 У 3. „ ... $\text{сет} \dots$
 У 4. „ ... $\text{дах} \dots \text{стон} \dots$
 У 5. „ ... $\text{жа} \dots \text{та} \dots \text{нѣю} \dots$
 У 6. „ ... р.
 У 7. „ ... $\text{же и зем} \dots \text{помень} \dots$
 У 8. „ ... снѣ
 У 9. „ ... $\text{ме мнѣ} \dots \text{ю} \dots \text{сѣ ца} \dots$
 У 10. „ ... $\text{р. ш} \dots \text{юс} \dots \text{ша} \dots \text{чтн} \dots$
 У 11. „ ... $\text{те тѣ} \dots \text{пррок} \dots \text{мак. пам. темь} \overset{\circ}{\text{ї}} \text{она} \dots$
 У 12. „ ... $\text{данахъ} \text{иноги} \dots \text{Мнт} \dots$
 У 13. „ ... $\text{ше} \overset{\circ}{\text{ѡсоу}} \text{д} \text{малне жен} \dots \text{тиѣ}$
 У 14. „ ... $\text{цѣто вѣмь. въ мирѣ семь} \dots \text{юм} \dots$
 У 15. „ ... $\text{ца юсн. того ради трепещоу} \text{и во ж} \dots$
 У 16. „ ... $\text{тела теплаго. вѣды га мола га кто} \dots$
 У 17. „ ... $\text{и скорога помощника въ напа} \langle \text{стехъ} \rangle$
 У 21. „ ... $\text{ї дахъ тѣрнѣво съ вѣми мѣга} \dots$
 У 22. „ ... $\text{цѣ ковиламъ и овьцам. ї то село} \dots$
 У 23. „ ... $\text{мѣге селоу томѣу. ѡдоуана ѡд} \dots$
 У 24. „ ... $\text{къ} \dots \text{предель оу племенѣу} \dots \text{те} \dots$
 У 25. „ ... $\text{арѣ} \dots \text{ко. оца} \dots \text{ю. оу} \dots \text{вн}$
 У 26. „ ... $\text{кѣ. вѣже къ} \dots \text{вѣ. наказ} \dots$
 У 27. „ ... $\text{ю сѣмь или} \dots \text{или} \dots$
 У 28. „ ... $\text{въ} \dots \text{терь} \dots \text{мирѣ} \dots \text{юв} \dots$
 У 29. „ ... $\text{пррока} \dots \text{ю ѡд} \dots$
 У 34. „ ... $\text{хра} \dots \text{снѣ ко} \dots, \text{отъиѡд} \dots$
 У 35. „ ... $\text{примѣ} \dots \text{заниѣ ѡ} \dots$
 У 36. „ ... $\text{ї. перперь. сего рад} \dots \text{писа} \dots$

† Стефан по милости вожѣн краљемъ младимъ съ вогомъ самодержцѣмъ сръбскимъ и поморскимъ землемъ ... (транскрибовано).

Према томе, може се рећи да се и овдје на почетку текста налазила Арена, која је прелазила у Експозицију у којој се говори о жељи сина тадашњег краља (Милутина), да принесе свој дар манастиру Св. Николе у Врањини. Око 1326. године Стефан Дечански издаје повељу већ у доба своје самосталне владавине гдје он каже о свом негдашњем поклону који је учинио Врањинском манастиру за вријеме своје управе под врховном влашћу краља Милутина, прије свог прогонства у Цариград, наглашавајући да и у том несрећном раздобљу његова живота његов отац, краљ Милутин, није поништио његов поклон Врањинском манастиру, већ га је чак потврдио.

Ово су све сјајни и неоспориви докази аутентичности повеља Врањинског комплекса.

У идућој Диспозицији према сачуваним остацима текста види се да се говорило о поклону села Трнова са свима међама тога села и са иметком у којем се посебно цитирају „кобиле и овце”. Помиње се Дупило, кад је ријеч о међама, па до предјела неког племена чије се име не може прочитати.

Село Трнова помиње се и у повељи краља Владислава, али не као поклоњено Врађинском манастиру већ као сумеђно у опису Годињског синора, између Зле плоче и Ктуина код двије „Гуглаве и Крушевице”. На њему се зауставља Шкриванић,² али не познајући ову повељу краља из његовог младог доба. Село Трнова се и данас налази сјеверозападно од Вирпазара. Локалитет Дупило, такође. Из фрагмената Санкције може се закључити да је постојала духовна и материјална санкција у којој се помиње конкретна казна глоба од 300 перпера за преступнике.

Јасно се види Короборација — сега ради . . . писа . . .

На крају повеље је краљев потпис који је доста добро сачуван — Стефан по милости војџи краљ млади сь богом самодрџцъ сьвѣски и поморски земљ, гдје је ријеч „поморски” написана у сљедећем реду ситним словима. Вјероватно је стајало и „земљ” на изгубљеном парчету из потписа заједно са дијелом ријечи „млади”, из средине потписа. Осим краљевог потписа који је писан црвеним мастилом, исписана су и два слова К, М у средини текста на мјесту почињања новог реда, што је карактеристично за старословенске текстове.

Ова листина није датирана. Међутим, могла би се датирати са „око 1309.” годином, с обзиром да у потпису стоји ријеч „млади краљ”, а то је вријеме када је Стефан, „по повратку из таоштва с татарског двора, послѣ краљице Јелене, добио на управу Зету с Требињем (1309—1314), свакако као тадашњи насљедник пријестоља. Ослањајући се на властелу своје области, Стефан је дигао буну у намјери да збаци оца с пријестоља. Краљ Милутин је изненада дошао с војском под Скадар и угушио у заметку тај покрет. Стефан се предао на вјеру своме оцу, али је он наредио да га окују и одведу у Скопје, гдје су га ослијепили и с породицом послали у Цариград. . .”³

Текст повеље писан је калиграфским словима уставног типа као и у каснијим повељама, али у сваком случају није од истог писара. Слова су веће калиграфске дотјераности, уз поједине карактеристичне разлике, као што је шири облик слова К; О је старијег типа са разведеним бковима; Краљев потпис је израђен потпуно калиграфски, слично потписима више других повеља.

ХРИСОВУЉА БАЛШЕ III О ПРИЛОГУ ГУВНА СОЛИ МАНАСТИРУ МОРАЧНИКУ У КРАЈИНИ

Од господара Балше III постојале су двије повеље: једна од 1417. године, којом је он покљонио манастиру Морачнику десети кабао од

² Г. Шкриванић, *Власџелинство св. Николе Врађинској*, Историјски записи, год. XII, књига XVI, Титоград, 1959.

³ *Хисторија народа Југославије*, Загреб, 1953, стр. 378.

гувна соли (сачувана је у два примјерка, које Дучић цитира као двије посебне повеље под бројем 8. и 9., а које се чувају у Цетињском музеју под бројем 3. и 4); и друга повеља, коју је Јастребов објавио према Гаврилову препису од 1621. године, а којом је господар Балша III приложио Врањинском манастиру село Каруче (оригинал је вјероватно био изгубљен већ у доба Нићифора Дучића (1870), који уопште не помиње овај докуменат).

Прва од наведених повеља о прилогу соли за манастир Морачник, као што је речено, сачувана је у 2 примјерка, који су оштећени, са великим рупама. Ове лакуне у тексту допуштају нам да тачно идентификујемо оба примјерка са одговарајућим подацима код Дучића. За први примјерак Дучић наводи: „крисовуља Балше Ђурђевића, којом прилаже Врањини једно гувно соли на дну Грбља у садашњој Боци — которској, гдје су српски владоци имали своја солила.

У њој још препоручује тадашњему митрополиту зетскоме Арсенију, да од тога гувна 10-ти кабао соли дава 'Пѣкнстой краинскои, вѣстеле 69-...' (овдје је продрто). Потписан је Балша „Гюргевикъ„.

Такав текст са откинутим крајем датума и само са почетним дијелом потписа одговара сачуваном Цетињском примјерку број 4.

За други примјерак Дучић каже: „крисовуља истога Балше Ђурђевића, којом прилаже такође једно гувно соли манастиру Морачнику и препоручује истоме митрополиту Арсенију, да и од овога гувна 10-ти кабао дава споменутом манастиру свете Богородице у Крајини. На свршетку стоји: повѣкѣнїемъ господина Балше писа деско днакъ, въ лѣто 6925. 1417. мѣсеца июня 16 индиктион 10⁴. Потписан је—въ христа бога благовѣрни господинъ балша милостию Божиємъ господинъ зети и кѣтомъ.“ Баш такав свршетак са крајем датума „мѣсеца июня 16. индиктион 10“, налази се на цетињском примјерку број 3. У опису (каталогу) Цетињског музеја овај други означен је као препис првога примјерка, али облик калиграфског потписа са орнаменталном петљом на крају напомиње да је то званична канцеларијска копија коју је писао баш наведени у повељи писар (дијак), Деско.

Текст ове повеље још није објављиван. Писан је на пергамени величине 30 × 45 cm, канцеларијским скорописом са облицима с краја 14-ог и почетка 15-ог стољећа, са типичним орнаменталним почетним иницијалом „С“ са вијугавом границом која се спушта до деветог ретка текста. Правопис је правилни из дотичног доба, са старом интерпункцијом без зареза и без акцената, али са употребом кекендеме (дупле варије) изнад дугих вокала у смислу дуплираних слова. Текст заузима 43 реда. Као што је речено, на повељи су велике рупе на линијама прегрива.

Други примјерак писан је на листу пергамене 29 × 38 cm. Садржи 33 реда текста писаних истим типом писма и потпуно истим правописом али другом руком него ли први примјерак, што се посебно види код почетног орнаментираниог иницијала „С“ гдје украсна граница има други облик. И овај примјерак има врло велике рупе, особито на горњем и доњем прегриву, али положај рупа на оба примјерка није на истим

⁴ Н. Дучић, н. дј. 189.

мјестима и та срећна околност пружа могућност мјестимичне узајамне реконструкције двају текстова.

Повеља почиње великом Аренгом, без инвокације на почетку (повеља без инвокације на почетку почиње великом аренгом), која обухвата око половине цијелога текста а у којој владалац говори о свом страху пред доласком страшног суда, о Христовој бризи за спасење људског рода кроз покајање и о рајској награди онима који у животу чине добра дјела.

Аренга прелази у Експозицију у којој се Балша Ђурђевић обраћа Богородици с молбом о заступништву пред Богом и чини свој прилог њеном храму Морачнику.

Диспозиција конкретизира овај поклон као десетак од његових солила у брдима (у Боки Которској), уз напомену да је и тадашњи зетски митрополит Арсеније са читавим својим сабором учинио аналогни прилог истом манастиру „прѣчистои краинскои“.

Мали остатак сачуваног текста у доњем крају повеље садржи фрагмент духовне санкције која пријети прекршиоцу супарништвом Богородице на страшном суду.

Податак о писару — дијаку Деску, са дјеловима датума, сачуван је само у канцеларијском примјерку копије, а слаже се са податком који је још у цјелини видио и објавио Дучић.

Испод владаочевог потписа на канцеларијској копији виде се четири руписе од вршце на којој је некада висио печат.

Наводимо реконструкцију сачуваног текста ове до сада необјављиване повеље:

Страшни гредет и кто постоитъ ѿ моу!wt Бога б<о рождено> искони Слово ѿтъче без матере на небеси знаеъмь, кромѣ же плтскаго смѣшениѣ из матере на зем<ли . . . ви>димь, исповѣдаемо. Велика ѿсть таина ѿ имени Бога нашего бож'ст'вна и неизреченна моу<дрос>тъ божинѣ слова, строущаѣ вса нашего ради спасения ѿт пръвозданнаго чловѣка прѣдѣда нашего А<дама> <да> же и до нас грѣшнихъ, и въпиоць к намъ гласъ радостни и спасни, ѿко правилами велѣ<. . . . .>ци светими своими апостоли, пророки же и моученики и светима, и възбоуждаюци нас ѿт с<на> грѣховнаго, и<. . . . .>мѣне и<а. . . . .>по> казниа и къ жизни нескончаемѣи. Господи силамъ, цароу слави и <. . . . .>г>льбин<а . . . . .>и в' се исправи мое желание послѣдовати твои<мь . . . . .>. „дапросвѣтит се свѣт вашъ прѣд' чловѣки и да оузр<еть ваша дѣл>а добра и да просла в<еть> ѿтца вашего на небесѣхъ” и да „любеси ме възлюбленъ будет ѿтцень моимъ и да ве<. . . . .>ь оу него ѿбитѣль створиовъ. И понеже оубо си велика ѿбътования речена <. . . . .>благода>рим те Спасе мои, велико вѣроу просиавши исправления и память ихъ съ похвалами <дост>оино ѿсть, иже ѿт вѣка дарованиями ѿсть въ вѣки жити и дарованиямъ владики Христа паче силѣ <. . . . .> него процвѣтоше иже въ скрижалехъ богоразоумнихъ и сръдочною любовию законъ дав имъ ѿт Господа добрѣ съхранише и Богомъ насаждени рай на земли ѿвише се. Сего ради многинѣ ѿбитѣли и дарования имоуть на небеси и красота въ роукахъ ихъ соуть, понеже пубо

всечестна и разумна премудрость божества так<о оу> страеть царе православне къ добродѣтели приводить свѣтоу разоумному и всѣхъ подобными < . . . . . > вѣроующихъ дар' ми раздававє. Се же и азъ грѣшникъ къ милосрѣдию и чловѣколюбю божію припадаю милость по благооутробно дѣю Балша Гюргѣвѣкъ, поменуувъ глаголь богоотца пророка Давида глаголюща „чтоѡ чловѣкъ на<ко пом>ниши или синь чловѣкъ яко посѣцавши юго” и п<ак> и пророкъ оустрашавети ме „яко тисоуща лѣтъ прѣдъ ѡчима твоима Господи яко д'нь вечершній мимоидеть”, кто юсмь азъ грѣшни и коую хвалоу принесоу ти владыко <мои> Христе, всегда ни посѣцавши, всегда же щедриши. Нь и юще ѡстрашаветъ ме пророкъ, всакоѡ кончили < . . . . . > хъ юго, слышаю же Господи и видѣ<въ . . . . . > яко въ житї семь живыше < . . . . . > и ѡтсоудоу ѡтшѣдше в'се по . . . . . на . . . . . семь иже искони безкончна и без начела. Темъ же < . . . . . > льпи вд< . . . . . > злюбихъ си благолѣпие домоу твоего и мѣсто вселения слави твоею, и сего ради трешете < . . . . . > дари милосрѣдию твоего и припадаю прѣчисѣи ти богоматери тошлѣи же прѣдстателницѣ помощници нашей и сив малсе мое приношение принесохъадоушею оумиленно и срдцем смѣреномъ при < . . . . . > и Балш Гюргѣвѣкъ прѣчистой оу Морачникоу ѡдъ моихъ солихъ оу брѣда юднооубно ѡдъ солихъ кои при<ложи> митрополитъ зетски Арсение съ всѣмъ зборомъ и клиросомъ прѣчисте Краиньске добровольно нивѣдно по< . . . > мин>аюки и мене Баѡше митрополит даде по томъ же ѡбразѡ потврди и записа да ми соу непоколѣбима више писаннаа дода<на> мноу пречистой Краинской десетакъ къль соли и тѣмгѣ закономъ ѡго и више писанно солило приложи прѣчистой оу Морачникъ да давъ пречистой Краинской десети къль соли. И тако моление и мирсе < . . . . . > но вишу к тебѣ . . прѣчистаа стѣно и покрове к тебе протѣкающимъ: сивѣ мое малое приноше<нїе> прими якоже богородни синь твои, мои же творьць и оучитель Христь мали глаголь разбоиничъ при<ю>мъ къ раю <достои>на того сѣтвори и малие лѣпти оубогие ѡне царство небесное дарова юи. По тому ѡбразоу и азъ грѣшникъ прѣчистой при<на>даю: ѡ прѣчиста богородителнице, надежде и застоупнице и благодѣтельнице . . . . . Его бже и . . . всѣмъ яко да мялость и благоуувѣливъ боудеть ми въ исходѣ . . . . . хотеи<вса<кого дѣ<иства. . . . . > с погубити . . . . . > болше . . . . . дия воли<мъ . . . . . то . . . . . > се ѡт мноу приложенаго да га . . . . . Господь Богъ и си. . та господи пречиста Мати бж҃я въ мѣ<сто помощи боуде мое с>оупарница. Повелениѣмъ господина Балше <пї>са Дес<ко ди>якъ <въ лѣто в̄ ц̄ к̄ е̄ м̄се>ца июнїа в̄ і̄ индиктиѡн̄ і̄.

Ове двије повеље припадају комплексу Врањинских повеља о којима се веома различито писало, често онако како је то одговарало одређеном политичком моменту. Иларион Руварац им је пришао са становишта хиперкритике а, слиједећи његов примјер, многа су писали о овом комплексу само преписујући његов суд, без личног увида у оригинале

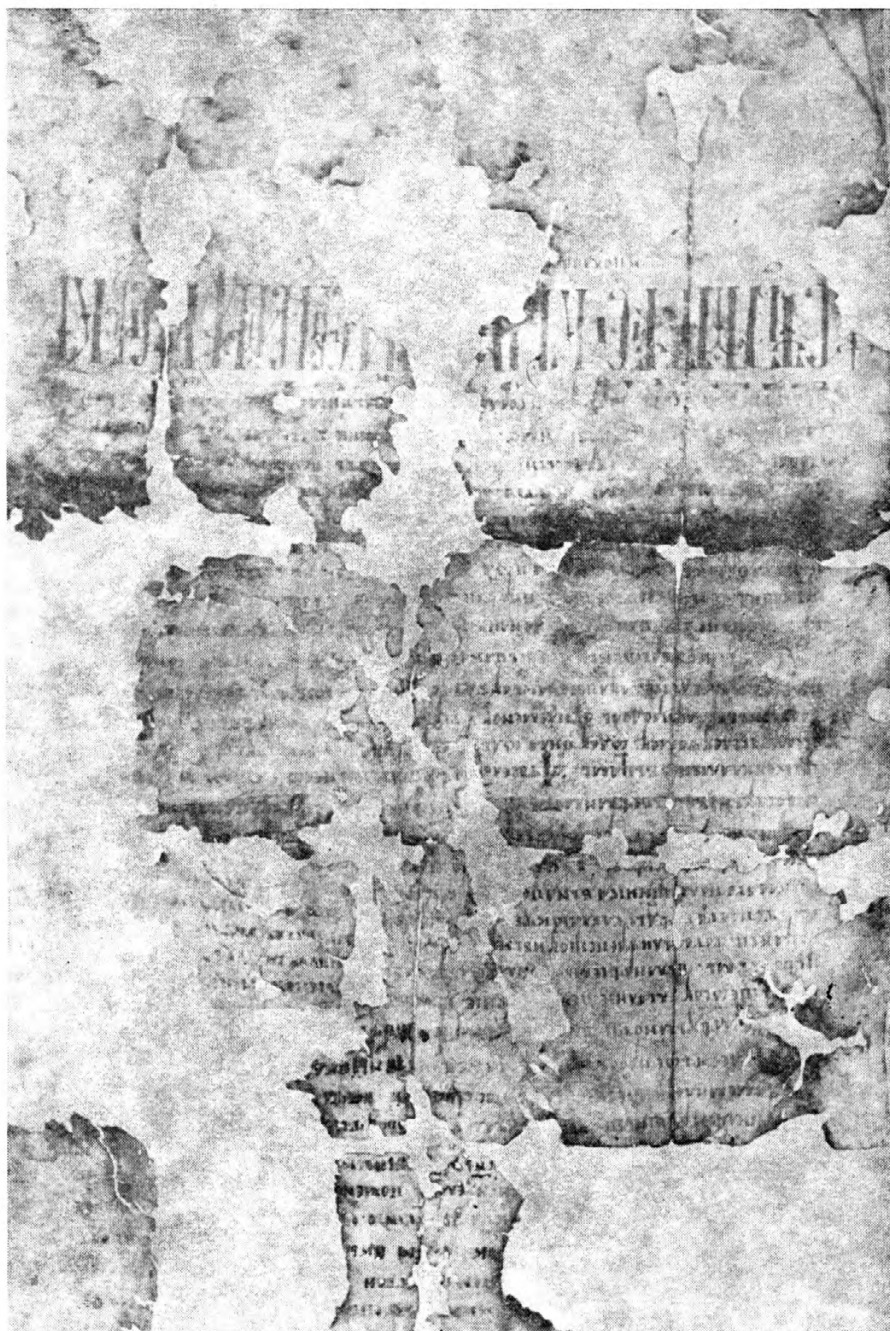
и реконструкцију текстова. Тек је Владимир Мошин темељитом обрадом доказао аутентичност оснивачке Савине повеље а тиме је утрт пут за доказивање аутентичности цијелог комплекса, мојом успјешном одбраном магистарског рада „Комплекс повеља манастиру Св. Николе на острву Врањини у Скадарском језеру”. Осим повеља овом манастиру, у овом комплексу се налази и неколико аката који се односе и на друге манастире и области, као што је ова повеља манастиру Морачнику, манастиру Арханђела Михаила на Превлаци и манастиру св. Богородице на Цетињу. Вриједност ових аката је утолико већа што је врло мало средњовјековних повеља сачувано до данашњег времена.

П. А. Ровински каже да су Врањински, Крајински и Морачки манастир у доба Балшића били богати различитим рукописима чији је садржај био разноврстан, али да се до његових дана сачувало врло мало, и да се многи рукописи могу наћи код часних људи. Вјероватно је неко такав и ове двије предао Цетињском музеју на чување.

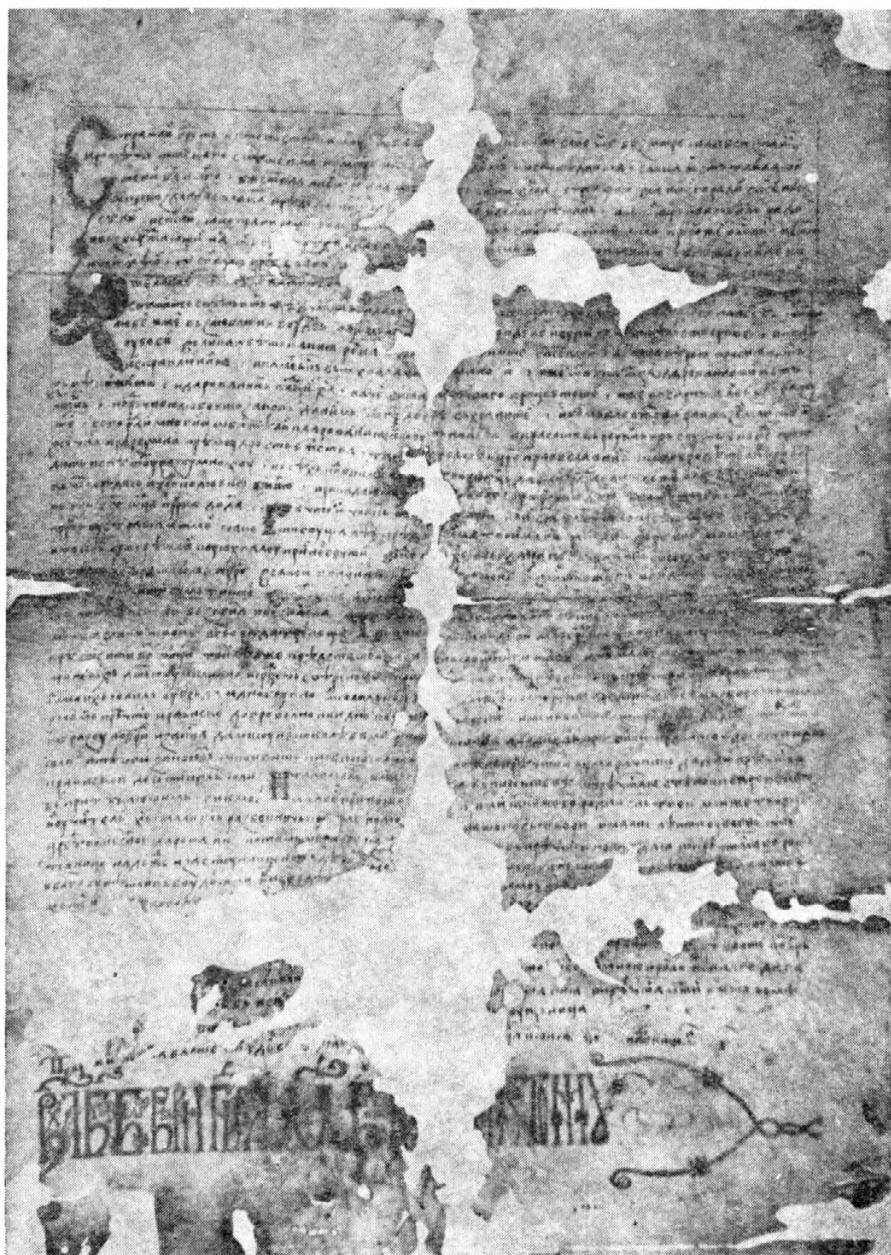
---

⁵ П. А. Ровинский, *Черногория в её прошлом и настоящем*, Санктпетербург 1888, 454.

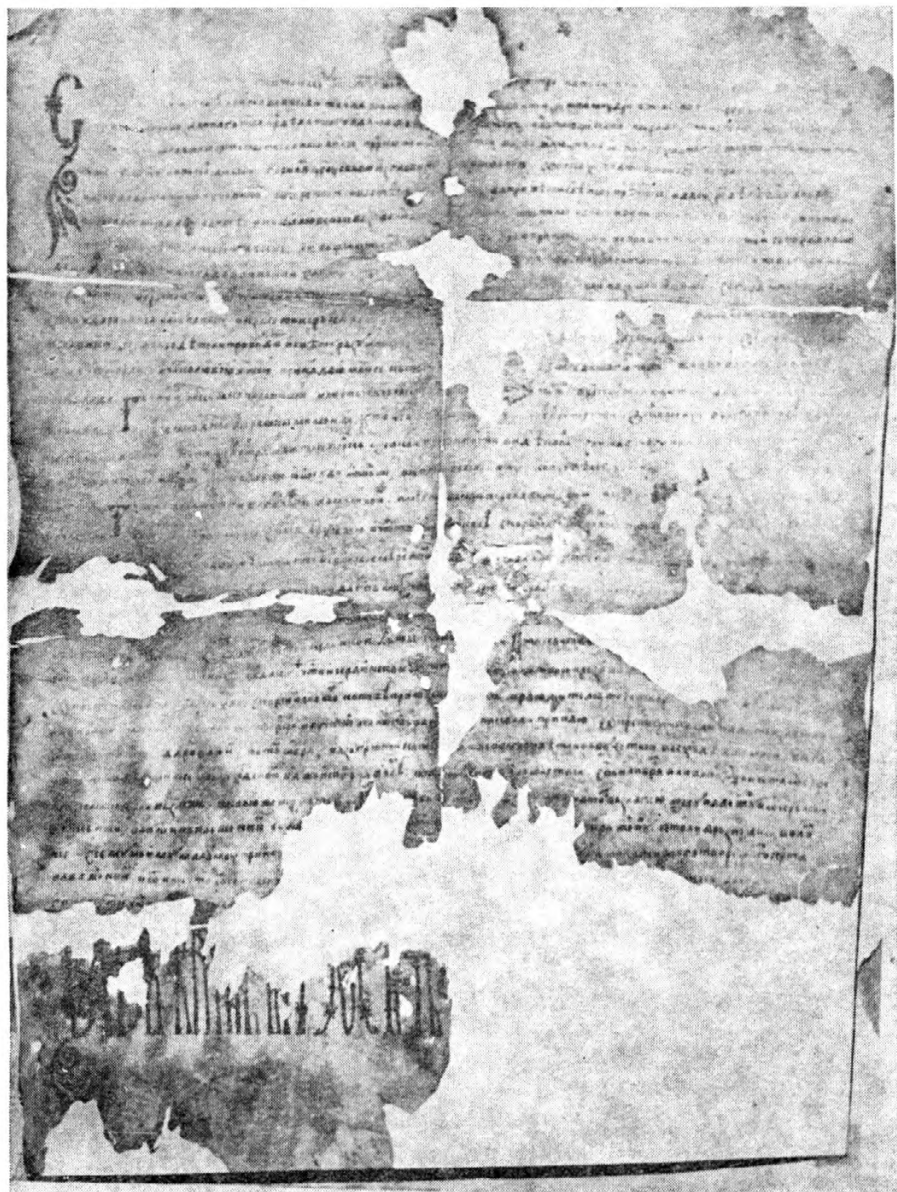

Повеља младог краља Стефана III Дечанског Врањинском манастиру

Повеља Балше III од 1417. манастиру Морачнику у Скадарском језеру, о поклону гувна соли (пергамент), Цетински музеј, број 4.

Повеља Балше III од 1417. манастиру Морачнику у Скадарском језеру
о поклону гувна соли, Цетињски музеј, бр. 3.

Božidar Sekularac

TWO CHARTERS IN ARCHIVE OF MONASTERY OF SAINT NIKOLA OF
VRANJINA

S u m m a r y

The two Charters found in the archive of Saint Nikola of Vranjina, which are not completely preserved, and by which the rulers of Nemanjićs and Bališićs dynasties — Stefan Dečanski and Balša III designed the gifts to Moračnik Monastery in the Lake Skadar, are being discussed in this paper.

The author here, for the first time, presents the preserved texts of charters, palographic and diplomatic analysis of these monuments, and some characteristics of the language and letters in them.

The Charter of Balša III was preserved in two copies, while the Charter of Stefan Dečanski was preserved only in fragments.

The analysis of Vranjina's charters shows that formerly expressed opinion in historiography about the incredibility of these records should be considered groundless.